

HET LAND VAN HERLE

Die oorsprong van ons tuisland "Het Land van Herle" was onmenslike wreed, die Duitse heersers van hier het eerste gebruik van die woorde "Herle" gebruik het. Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf. Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf.

Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf. Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf. Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf.

Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf. Die woorde "Herle" het baie keer in die geskiedenis van die land verskyn. In 1000 het "Herle" as "Herle" gebruik is. Die Duitse heersers het dit gebruik om die land te beskryf.

Die oorsprong

Terugblik op de opgraving van de Romeinse thermen 1941-1942

*Toespraak tot de gemeenteraad
van Heerlen op 5 augustus 1975
tijdens de buitengewone raads-
vergadering bij gelegenheid van
het steken van de eerste spade
voor het nieuwe thermengebouw*

Op 5 november 1940 kwam in de B. en W.-kamer van het oude gemeentehuis aan de Geleenstraat een aantal heren bijeen met een voor Heerlen unieke agenda. Onder voorzitterschap van burgemeester Van Grunsven waren rond de vergadertafel gezeten:

de heer H. J. Beckers, arts, in zijn kwaliteit van amateur-archeoloog op het gebied der Zuidlimburgse oudheidkunde, prof. dr. Krom (Leiden), voorzitter van de Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek; prof. dr. A. E. van Giffen, directeur van het Biologisch-Archeologisch Instituut van de rijksuniversiteit van Groningen; ir. F. Peutz als toegevoegd deskundig architect en ondergetekende.

De agenda vermeldde drie punten: 1. de voortzetting van de ontgraving der Romeinse thermen; 2. het conserveringsvraagstuk; 3. de wetenschappelijke publicatie. De eerste twee agendapunten niet ter zake dienende, verzoek ik wel uw aandacht voor punt 3: de wetenschappelijke publicatie. Besloten werd namelijk, dat in het boekwerk de volgende capita zouden worden behandeld:

- I. De historische configuratie van Romeins Heerlen en de ontdekking der thermen, te schrijven door ondergetekende;
- II. de ontgraving der thermen, door H. J. Beckers en prof. A. E. van Giffen, hierbij geassisteerd door dr. H. Brunsting en de tekenaar H. Praamstra. De heer J. Dijkstra was belast met de fotografische verzorging;
- III. de bouwtechnische aspecten der thermen, door ir. F. Peutz.

Dit plan is niet tot voltooiing gekomen. Wel verscheen in 1948 te Brussel een publicatie van de hand van prof. Van Giffen onder de titel: Thermes en castella te Heerlen. Een rapport en een werkhypothese. Deze studie was bedoeld als „een voorlopige mededeling” – aldus een citaat van Van Giffen – „zulks in afwachting van een publicatie op

Op 5 augustus 1975 steekt burgemeester Gijzels de eerste spade in de grond voor de bouw van het thermencomplex

brede grondslag". Het zal u derhalve duidelijk zijn geworden, dat het onderwerp, dat ik nu zal behandelen een onderdeel is van hoofdstuk I van de vorenbedoelde in 1941 geplande publicatie, die nog steeds op uitvoering wacht. Zeer gecompriemd wil ik er het volgende van zeggen:

Op dinsdag 18 juni 1940 werden 4 stukken van een Romeinse gecanneleerde zuilenschacht van Kunradersteen gevonden bij het omploegen van een terrein, gelegen tussen de Coriovallumstraat-Kruisstraat-Deken Nicolayestraat. De heer Brok, leider van een centrale werkplaats, maakte de landbouwer erop attent. De voorwerpen werden per kruiwagen bij ondergetekende gebracht, die toen nog met het museum gehuisvest was aan de Uilestraat. De betrokken landbouwer (van de „Rousch") voelde er weinig voor verder te ploegen vanwege de overlast van vele oude brokstukken steen. Ik overlegde met burgemeester Van Grunsven en besloten werd, de daaropvolgende dag, 19 juni, met twee werklieden van Publieke Werken eens een proefgravinkje te doen. Dit was toen voor mij geen geringe taak. Mijn voorganger, P. Peters, was nauwelijks een half jaar tevoren overleden. Ik wist, dat hij dit terrein kende, maar voor mij was het vooralsnog een hobbelige wei, waarin ergens Romeinse relictten verborgen lagen zoals Peters die had gepubliceerd in De Maasgouw van 1936. Bij mijn jeugdige onervarenheid liet ik mij assisteren door iemand, die ik hier

piëteitvol behoor te noemen namelijk Jef Leufkens, een plaatselijk amateur-kenner van Romeinse zaken van de beste soort, die bij de heer Peters reeds school gemaakt had en naderhand de deskundigen nog kostbare indicaties zou verschaffen. Hij wees mij de plaats aan, waar met zekerheid resten van een Romeins gebouw waren gevonden in 1936. Zo gezegd – zo gedaan. Op die bewuste woensdagochtend begonnen we om 9.30 uur te graven, zodat na 3 dagen de muurresten van een rondbouwconstructie duidelijk aan het daglicht kwamen.

Met dit gegeven op tafel besloot burgemeester Van Grunsven de toenmaals in Zuid-Limburg alom bekende amateur-archeoloog H. J. Beckers, arts te Beek, te ontbieden, die bereid gevonden werd de verantwoordelijkheid voor verder oudheidkundig bodemonderzoek ter plaatse op zich te nemen in afwachting van de komst van hiertoe ambtshalve bevoegde instanties. Wij waren namelijk sinds ruim een maand in oorlog en er behoorde uitvoering gegeven te worden aan een besluit van de opperbevelhebber onzer strijdkrachten, inhoudende de meldingsplicht van het vinden of van het aan de oppervlakte komen van oudheidkundig waardevolle objecten. Er werd een telegram verzonden aan de directeur van het Rijksmuseum voor Oudheidkunde te Leiden in diens hoedanigheid van secretaris van de Rijkscommissie voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Tevergeefs werd op antwoord gewacht, hetgeen tot gevolg had, dat de heer Beckers op eigen verantwoordelijkheid zijn graafmethodiek moest toepassen, waarbij hij de assistentie van modern-geschoolde veld-archeologen ontbeerde. Eerst 26 juni 1940 verscheen onverwacht een der conservators van Leiden ter plaatse, dr. W. C. Braat, die zijn ogen uitkeek op het Romeins fundamenten-complex, dat inmiddels reeds was bloot gelegd. En het duurde tot op de in de aanhef van deze tekst vermelde vergadering, dat werd besloten de heer Beckers deskundige en technische assistentie te verlenen, waartoe prof. dr. Van Giffen werd aangewezen.

Inmiddels was Beckers, die ik hierbij ambtshalve assisteerde, op 24 juni 1940 gestart met zijn opgraving. Van de centrale werkplaats kregen we 24 jongelui in dienst om het graafwerk te doen. Het terrein doorsneed hij met in totaal 17 zoek-sleuven. De eerste werd gelegd vlak bij de afrastering van het terrein aan de Kruisstraat, over de volle lengte, van noord naar zuid. Hier kwamen de eerste, latere, afsluitingsmuur over een lengte van ± 50 meter te voorschijn. Dat hij aan die zijde van het terrein een begin maakte, kwam omdat het terrein dáár praktisch afgegraven was en er derhalve een minimum aan grond verplaatst behoefde te worden. Zoals ons werd medegedeeld door Publieke Werken, hadden ter plaatse houten keten gestaan, als gevolg waarvan P. Peters in 1936 met Romeinse muurresten werd geconfronteerd. De 2e zoeksleuf bracht de fundamenten van een zuilengaanderij aan het daglicht. U kunt u voorstellen, hoe gespannen de fantasie ging werken. Wat hield deze wei nog méér verborgen? Het terrein liep sterk op tot op de nu nog bestaande hoogte van de tuinen der huizen van het

Tempsplein-west en het parkeerterrein voor het gemeentepersoneel. Er moest heel wat grond worden verzet, wilden we onze naspeuringen op verantwoorde wijze voortzetten. De vrachtwagen kon de afvoer van de puinlagen niet meer verwerken, zodat een smalspoor op het terrein werd aangelegd, waarop met kiepwagentjes het puin verwijderd kon worden. Het gehele terrein werd nu met werksleuven doorsneden, die de aanblik boden van evenzovele loopgraven. Intotaal is $\pm 3000 \text{ m}^3$ puin afgevoerd en naar het toenmalige stort in Heerlerheide gebracht, waar wellicht nog eens romeinse zaken kunnen worden gevonden. Intussen verhuisde Beckers met zijn klapstoeltje en wandelstok onvermoeibaar van de ene loopgraaf naar de andere, observerend en aanwijzingen gevende. Tot bewaker van het terrein, na 5 uur, werd Jef Leufkens aangesteld.

Er verscheen inmiddels ook een derde persoon regelmatig op het terrein namelijk ir. Peutz, die in hoge mate als architect geïnteresseerd bleek bij de steeds weer aan het daglicht komende bouwkundige zaken. Hij dook in zijn goed voorziene bibliotheek en bracht geïllustreerde boekwerken mee als vergelijkingsmateriaal met het gevondene. Deze hulp kwam ons te meer van pas, nu elke wetenschappelijke communicatie met naburige buitenlandse instituten door de sluiting der grenzen onmogelijk was geworden, terwijl met het westen van het land de verbindingen evenmin goed functioneerden.

Uiteraard hadden we de eertijds verschenen artikelen over Romeins Heerlen geraadpleegd en met name de bijdrage van P. Peters, in De Maasgouw van 1936, waarin hij de weinige Romeinse bouwresten – voor zover hij deze op ditselfde opgravingsterrein had waargenomen, besprak. Mirabile dictu – poneerde Peters, dat hier wel het soldatenbadhuis kon gesitueerd worden. Deze visie ontleende hij aan de klassieke opbouw van een Romeins castellum, waarin normaliter een badgebouw voorzien is. En aangezien hij de mening was toegedaan, dat het terrein, gelegen tussen de Deken Nicolayestraat en de Geleenstraat, ingesloten lag binnen twee romeinse spitsgrachten, behorend bij een castellum, projecteerde hij, aan de hand van het opbouwschema der diverse vereiste dienstgebouwen, het soldatenbad dáár, waar zich ons opgravingsterrein bevindt.

Deze, eerder speculatieve, visie is Beckers aanvankelijk niet bijgetreden. Toen de onderzoeken op de hoogte gevorderd waren van hetgeen we nu het „sudatorium” noemen, begon hij aan een romeins tempeltje te denken, want in een wooncentrum als Coriovallum moest in elk geval ook een tempelgebouw gestaan hebben. Totdat de ene zaal na de andere van zijn puinlaag was ontdaan, en we de bekende hypocaustumpijlertjes zagen, waarmee het ondervloerse verwarmingssysteem van de Romeinen te maken heeft. De klei, die tussen de ronde schijfjes verborgen zat, heeft Peutz op het chemisch laboratorium van de Staatsmijnen laten onderzoeken. Het rapport wees uit, dat we te doen hadden met klei van de Caumerbeek: rivierklei, die niet verbrokkelt onder hoge

De opgraving in 1940-1941. Op de voorgrond van links naar rechts: H. J. Beckers, ir. C. Raedts en ir. W. Waterschoot van der Gracht. Op de achtergrond van links naar rechts: ir. F. Peutz, burgemeester Van Grunsven en drs. L. van Hommerich

temperatuur. Toen de heer Braat op 26 juni 1940 verscheen en het gesprek uiteraard liep over de interpretatie van dit fundamentencomplex gingen de gedachten dan ook duidelijk in de richting van een warmwaterbadengebouw. Hierbij hadden trouwens de honderden losse vondsten, die uit de puinlagen te voorschijn kwamen, een handje geholpen, voorwerpen die behoorden tot de gebruikelijke Romeinse badattributen. Dat we zoveel voorwerpen konden „vangen”, dankten we aan de fervent gravende jongelui, die een extra geldelijke beloning ontvingen, waarvan het bedrag steeg, al naar gelang de kwaliteit van de vondst; bijvoorbeeld werd een zilveren Keizermunt hoger gehonoreerd dan een muntstuk van brons. Wekelijks werden deze gratificaties in de directieket uitbetaald. Hier dient vermeld te worden, dat we, met de regelmaat van de klok, om de andere dag bezoek kregen van burgemeester Van Grunsven; meestal kwam hij zo rond half vijf en liet zich dan uitvoerig voorlichten over de nieuwe bevindingen. Tijdens de vakantiemaanden – met gesloten landsgrenzen – was de belangstelling overweldigend. Eind augustus 1940 werd het provinciaal bestuur van Limburg – au grand complet – ontvangen. Ook het L.G.O.G., met zijn leden, verscheen ter plekke.

De finishing-touch zou evenwel voorbehouden zijn aan prof. Van Giffen. Vanaf 2 juli 1941 nam hij mede deel aan de wetenschappelijke leiding. Wekelijks verscheen hij op het opgravingsterrein, vergezeld van mevrouw Van Giffen-Duyvis; dan werden de resultaten besproken en het werk voor de toekomstige week uitgestippeld met dr. Brunsting. Toen de ruïne geheel was schoon gemaakt en ontdaan van alle onrechtigheden, kreeg men een fraaie indruk van het gebouw, dat een oppervlakte beslaat van $\pm 50 \times 50$ m. Er was een bergje puin overeind gebleven aan de zijde van de Deken Nicolayestraat. Vanaf die hoogte overzag men de configuratie van de verschillende zalen en vertrekken onderling, gescheiden door goed geconserveerde, mooi regelmatig gemetselde gele Kunradersteen-muren, als het ware ingebed in de talrijke rode kleur hypocausumpijlertjes. Ook onderscheidde het oog de in sommige muurpartijen aanwezige rose kleur, afkomstig van erin verwerkte gemalen dakpannen, waarmee een 2e bouwfase gemarkeerd werd. Het fraaie stenen tapijt van het apodyterium, bestaande uit een patroon van in visgraat-motief gelegde fel rode smalle langwerpige tegels, omzoomd met een veelkleurig mozaïekmotief, accentueerde het kleuren- en lijnenspel. Deze wel geordende steenmassa kwam op je af als de bouwkundige veruitwendiging van een gefundeerde conceptie, waarachter je, deskundig of niet, de aanraking voelde met het klassieke cultuurpatroon. De zalen lagen er breed uitgemeten, niet ineengedrongen, gevat binnen twee ruime zuilengalleries met fraai geornamenteerde kapitelen, waardoor de basiselementen zich aaneen rijgden als functioneerden ze als evenzovele steunpilaren der wandelgangen van weleer. Het was alsof de ruïne in al zijn rust en gaafheid

iets te zeggen had, iets van het wel en wee van de velen, die hier in dit oudste openbare gemeenschapsgebouw van Heerlen hebben vertoefd. Ook uit medisch oogpunt had dit gebouw een functie. Als de dag van gisteren herinner ik mij het moment, waarop prof. Van Giffen het terrein op kwam en ons de studie toonde van prof. Krencker (Berlijn) uit 1929 over de Trierer Kaiserthermen. De titel dekte de inhoud niet. Integendeel. Krencker had zo ongeveer het oude Romeinse imperium gedurende 17 jaar bereisd, waarbij hij een speciale studie had gemaakt van thermen-gebouwen, grote en kleine, van allerhande bouwkundige concepties. Het imperium was bezaaid met badgebouwen. Drie hoofdtypen sprongen er duidelijk uit, te weten: het Keizer-, het Ring- en het Rijentype.

Van Giffen toonde ons de plattegrond van het Rijentype, zo door Krencker benaamd, omdat het corpus van een thermencomplex, de specifieke ruimten, waarin men naar verschillende warmtegraden kon baden, lang geleden is geconcipeerd: de zalen liggen als in één rij achter elkaar. Hij hield deze plattegrond hoog boven ons uit, terwijl wij onze blikken sloegen op de naast ons zich uitstreckende ruïne. De overeenkomst was frappant; er was geen twijfel mogelijk. De Heerlense thermen bleken alle eigenschappen te vertonen van dit Rijentype; één van de drie in het Imperium. Hier ligt dan ook de merkwaardige historische betekenis van onze thermen, bovendien het enige tot nu toe zichtbare type aan deze zijde van het Imperium, het statussymbool van hetgeen van Coriovallum tot ons is gekomen.

Dit was dan ook het motief, dat dr. P. Glazema, directeur van de R.O.B. bewoog, om in september 1954 de corificieën van de West-Europese archeologen vanuit Keulen naar Heerlen te begeleiden om althans het „corpus” van de thermen, dat hij voor die speciale gelegenheid had laten open leggen, als het ware te doen verifiëren. Nederland had van nu af op dit specifiek gebied van ons cultureel verleden iets van formaat te bieden, een nationaal archeologisch monument. Ook had Glazema een incognito-bezoek van een paar prinsessen van paleis Soestdijk voorbereid in samenwerking met hun praeceptor, hetgeen doorgang kon vinden op 3 mei 1957. Tenslotte deed prof. dr. J. E. Bogaers een toevalligheidsvondst op het thermenterrein, die dit betoog behoort af te sluiten. Op 7 meter diepte kwam een zandstenen inscriptiesteen aan de oppervlakte, waarop niet meer en niet minder ingebeiteld staat dan dat een zich noemende Marcus Sattonius Jucundus, gemeenteraadslid van Xanten, „Balineo resstituto”, ons thermengebouw aan een restauratie geholpen heeft. U ziet, waartoe gemeente-raadsleden in staat kunnen zijn!

Toen op 4 december 1877 de gemeenteraad van Heerlen overging tot het aanleggen van gemeentelijke oudheidkundige verzamelingen, nam zij een besluit dat in zijn gevolgen nog steeds met succes doorwerkt in de Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst. De door de raad onlangs genomen beslissing tot conservering en stichting van een thermen-

Overzicht van de opgegraven thermen in september 1941, gezien vanaf de huidige Deken Nicolaijestraat

museum zal bewerkstelligen, dat de confrontatie met dit historisch monument van volksgezondheid en recreatief karakter door talloos velen van nu en van de verre toekomst kan worden genoten. Heerlen kan nu zijn romeinse geloofsbrieven méér aansprekelijk maken, waardoor inschakeling bij de wetenschappelijke instituten en het internationale cultuur-toerisme bevorderd wordt. Het zal tevens bijdragen tot een meer gemotiveerd collectief historisch bewustzijn bij de Heerlenaar. Heerlen: een moderne stad, gebouwd op de fundamenten van de vicus Coriovallum.

L. E. M. A. van HOMMERICH

**
**

Bisschoppen uit de familie Van Hoensbroeck

(5)

3. *Frans Antoon Marie Constantijn graaf de Méan*

In een verkorte genealogie betreffende de familie Van Hoensbroeck¹⁾ ontmoeten wij Elisabeth, gravin van Hoensbroeck, als dochter van Ulrich Antoon, graaf van Hoensbroeck (-Oost) uit diens tweede huwelijk met Anna Salome Petronella van Nesselrode tot Ereshoven.

Volgens die tabel huwde Elisabeth van Hoensbroeck op haar beurt met Francois Antoine, graaf de Méan de Beurieux. Uit deze echtverbintenis werden drie zoons geboren, waarvan als tweede: Frans Antoon Marie Constantijn, graaf de Méan.²⁾

In aflevering no. 3 over de bisschoppen uit de familie Van Hoensbroeck vinden wij deze De Méan genoemd als coadjutor met recht van opvolging van zijn oom Cesar Constantin Frans van Hoensbroeck als Prins-bisschop van Luik.

Wij zagen verder, dat hij reeds tijdens zijn coadjutorschap betrokken werd in de hetzen, die tegen zijn oom als Prins-bisschop gevoerd werden.

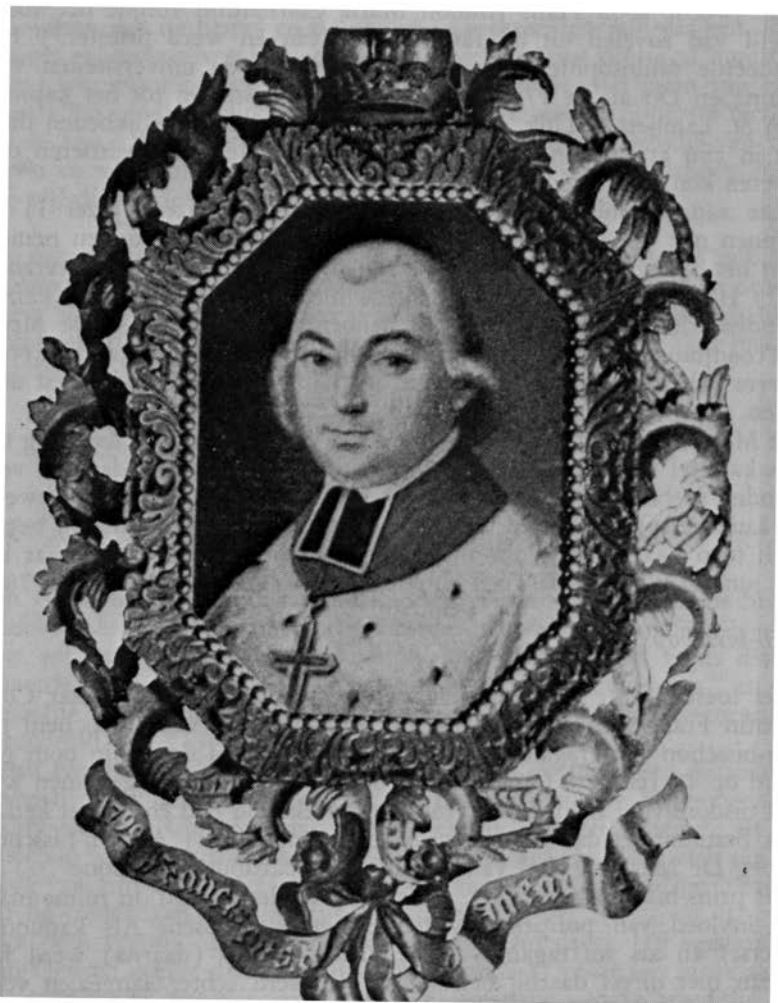
Wie was De Méan?

Reeds in het begin van de 16e eeuw had een Luikse familie De Méan bezittingen te Saive, gelegen ten noord-oosten van de stad op de rechter-oever van de Maas. Pierre de Méan, die toen schepen was in Luik, bracht er de zomers door op één van zijn boerderijen.

Ook deed dat diens zoon: Charles, geboren in 1604 en overleden in Luik 6 april 1674, bet-betovergrootvader van de latere prins-bisschop, vermaard rechtsgeleerde, burgemeester van Luik in 1641³⁾, lid van de gewone en van de geheime raad van de Prins-bisschop. Charles de Méan stond aan de zijde van de toenmalige Prins-bisschop (Ferdinand van Beieren 1612-1650) die het absolutisme wilde vestigen en tengevolge daarvan in conflict kwam met de ambachten: het Grignoux- (óók Chiroux-) avontuur 25 juli 1646.⁴⁾

Naar deze Charles de Méan is in Luik een straat genoemd, zijn standbeeld versiert de gevel van het provinciehuis (paleis) te Luik en zijn buste is geplaatst in de 1e Kamer van het gerechtshof aldaar.

Voornoemde Prins-bisschop verleende als dank in 1648 aan Charles de Méan een adelsbrief met betrekking tot de heerlijkheid Saive. Charles de Méan verbouwde de bezittingen aldaar aanmerkelijk en deze gingen in eigendom over aan zijn zoon Jean-Ernest de Méan, domheer van St. Martin te Luik. Van deze gingen zij door erfenis over aan

Frans Antoon Marie Constantijn graaf de Méan, in 1792 gekozen tot prins-bisschop van Luik

Pierre de Méan (1691-1757), die een voor die tijd modern kasteel bouwde.

Intussen had de familie bij keizerlijke beslissingen (Oostenrijk) de titels verkregen: in 1694 de titel van baron erfelijk voor alle zonen en hun afstammelingen en in 1745 - verleend aan genoemde Pierre de Méan - die van graaf voor hem en zijn afstammelingen.

Diens zoon François Antoine, hiervoor reeds genoemd, huwde op 27 februari 1752 de ook reeds genoemde Anne Elisabeth Françoise, gravin van Hoensbroeck.

Hun tweede zoon Frans Antoon Marie Constantijn volgde het voorbeeld van zovelen uit de familie de Méan en werd priester.⁵⁾ Hij studeerde filosofie en volgde colleges aan de universiteiten van Mainz en Douai. In 1777 zou hij toegelaten worden tot het kapittel van St. Lambert te Luik, doch hij kreeg daarmede moeilijkheden daar hij in zijn afstamming niet de vereiste acht adellijke kwartieren opzweren kon.

Deze aangelegenheid werd voorgelegd aan de keizer (Jozef I) in Wenen met het voorstel om in dit geval genoeg te kunnen nemen met het opzweren van vier kwartieren. De keizer willigde dit verzoek in.⁶⁾ Het kapittel kon zich daarmede niet verenigen, doch de keizer handhaafde zijn besluit. Intussen benoemde Paus Pius VI De Méan tot coadjutor met recht van opvolging in het kanunnikaat van zijn oom Pierre Guillaume de Méan, waarna het kapittel hem als lid moest toelaten.

De Méan had de priesterwijding nog niet ontvangen. Zijn toelating tot het kapittel had tot doel: in het bezit te komen van de daaraan verbonden prebenden! Een polemiëk met schotschriften, die als drukwerk in Luik verspreid werden, bracht zulks in de openbaarheid. Hij begaf zich toen naar Nancy, om zijn verdere studies te voltooien, waar hij tot juni 1778 verbleef. Tóch volgde zijn priesterwijding eerst in 1785!

Wij-bisschop

Met toestemming van Paus Pius VI benoemde zijn oom Cesar Constantin Frans van Hoensbroeck, de prins-bisschop van Luik, hem tot wij-bisschop (suffragant) en als zodanig werd hij door zijn oom gewijd op 19 februari 1786. Tot dit besluit was zijn oom gekomen wijl het bisdom voor hem een te grote uitgestrektheid had en hij het kerkelijk bestuur met dat van het prinsdom uitoefende.⁷⁾ Als wij-bisschop droeg De Méan de titel van bisschop „in partibus d'Hippone”.

Het prins-bisdom onderging, zoals reeds eerder gezegd, in ruime mate de invloed van politieke twisten en gebeurtenissen. Als kanunnik (eerst) en als suffragant van de Prins-bisschop (daarna) werd De Méan niet direct daarbij betrokken. Hij werd echter aangezien voor een van de meest eminenten persoonlijkheden rond de Prins-bisschop. Ook te zijnen opzichte vindt hetgeen wij over de toestanden in het bisdom Luik schreven⁸⁾ ten dele zijn bevestiging.

Toen dan ook de hetzen tegen zijn oom begonnen, werd hij daarbij betrokken. In deel 3 van deze artikelenserie werd een manuscript genoemd, zonder titel, datum en signatuur: „18 decembre 1785”. Daarin werd De Méan mede tot mikpunt van agitaties. We achten het tóch interessant om nog een deel van dat manuscript te vermelden te meer omdat dit zeker nog een beter inzicht verschaffen kan omtrent het venijn dat men tegen Prinsbisschop Van Hoensbroeck uitbraakte.

Deze toch werd gekwalificeerd als betekende hij niets meer voor het volk, hebbende al zijn (regerings-)rechten verloren en ieder verstandig burger zou zijn voorschriften moeten verachten. Hij werd voorgesteld

als een (ordinair) snoodaard, een meinedige die er genoeg in had om de wetten van de hemel en de natuur te verkrachten, hij was een door vleiers en eerloze vernietigers van de openbare rust omringd monster. Maar wie was hij verder, deze grijsaard, die onder het mom van zich voor allen verdienstelijk te willen maken, ook zélf de opperste rechter wilde zijn? Sleefte hij zijn geraamte niet voort met behulp van een steun en wilde hij het volk niet naar zijn wetten doen verlangen zoals hij-zélf die wilde hebben? . . .⁹⁾

De omstandigheden leidden er als vanzelf toe, dat De Méan ook betrokken werd in de „Parodie” op dit vers, eveneens genoemd in deel 3 dezer serie, en die verschenen is in januari 1786. De Méan was toen nog kanunnik en deelde reeds in de aanvallen op zijn oom. Hier enkele regels van dat vers ter oriëntatie:

„C'est elle qui punit les perfides, les traîtres,
Tu n'en vois qu'à la Cour ou bien parmi les Prêtres.
Tu declares la guerre aux Méan, aux Frérot;
Et que n'oses-tu pas contre le grand Prévot,
Achève scélérat, lâche tes impostures,
Augmente s'il se peut tes forfaits, tes parjures.”

Op 16 augustus 1789 in de voormiddag verrichte De Méan als hulpbisschop de plechtige consecratie van de nieuwe kerk van St. Séverin, niet ver verwijderd van zijn woonhuis. Op dat moment reeds distribueerde men in Luik de revolutionaire „Note aux Citoyens” en op dezelfde tijd werden in Verviers, Theux en Spa de nationale cocarden uitgedeeld.

Toen twee dagen later de revolutie „uitbrak” en meerdere duizenden mensen onder leiding van de toen uitgeroepen nieuwe burgemeesters Fabry en (de) Chestret naar kasteel Seraing trokken, teneinde Prinsbisschop Van Hoensbroeck te molesteren, bevond De Méan zich aan de zijde van zijn oom. Mèt deze werd hij naar Luik gevoerd en besteedde hij de treden van het stadhuis.¹⁰⁾

Zijn oom vertrok op de 26ste daarna naar Duitsland. Hij vergezelde zijn oom en deelde diens asyl gedurende ruim 17 maanden in de abdij St. Maximinus nabij Trier. Door het samenzijn aldaar werd hij de vertrouweling en medewerker van de Prinsbisschop. Zo ook werden hij en zijn familie betrokken bij de uitingen van vreugde toen Prinsbisschop Van Hoensbroeck in Luik terugkeerde.

Hierover verschenen: een „Chanson Patriotike”, een „Ronde des Gands d'Oneur” en als tegenhanger een „Retour du Prince Hoensbroeck”.

Niet alleen in Luik, maar ook in het bisdom werd uiting gegeven aan de vreugde over de terugkeer van de Prinsbisschop, o.a. in Munsterbilsen. Daar werd in 1791 een „drama” in drie acten uitgegeven, getiteld: „Le Fabricisme ou histoire secrète de la Revolution de Liège”, waarin opgenomen was een „Chanson sur le Retour de S.A.C.”. Dit moest gezongen worden op de wijze van „Phylis demande son portrait”. De derde opdracht daarvan luidde:

„A Madame la Comtesse de Méan.”
„Vous êtes, Comtesse, ici-bas
Une nouvelle Astrée,
Le bonheur va fixer vos pas,
Dedans notre contrée.”

Hierbij bleef het niet. Er was blijkbaar een grote behoefte om zich over de familie De Méan te uiten. Vijf strophes werden onder de titel „Couplets” gewijd: „A l’Illustre Famille de Méan”. Ze moesten gezongen worden op de wijze van „Ce mouchoir, belle Raymonde”.

Prins-bisschop van Hoensbroeck was op 13 februari 1791 met grote praal te Luik teruggekomen. Hij belastte De Méan met de afwikkeling van politieke problemen.

Op 12 december 1791 benoemde hij De Méan tot aartsdiaken van Brabant. Wat echter niemand voorzien had: Prins-bisschop van Hoensbroeck overleed kort daarna: op 3 juni 1792.

Ondanks de moeilijkheden waarmede men in het bisdom te kampen had en de gebeurtenissen die zich rond de overledene afgespeeld hadden, waren er toch nog gegadigden voor de opvolging.¹¹⁾

Op 16 augustus 1792 had officieel de benoeming plaats. Op grond van de door hem bewezen betrouwbaarheid, van zijn politieke instelling en de van hem bekende stiptheid werd Frans Antoon Marie Constantijn, graaf de Méan, met algemene stemmen tot Prins-bisschop gekozen.

Prins-bisschop van Luik.

Met klokgelui door de gehele stad en gebulder van geschut werd de verkiezing bekend gemaakt. De troonsbestijging werd in het Luikse theater gevierd: o.a. werd een „drama” opgevoerd met als titel: „La triple fête ou l’heureux voyageur”.

Dichters en gelegenheidsdichters schreven verzen: het College van de Engelse Jezuïeten – de Academie Anglaise – bood de nieuwe Prins-bisschop een boekje aan bevattende verzen in latijn, frans, grieks, hebreuws en engels . . .!

Paus Pius VI bekrachtigde de verkiezing op 3 september 1792. Op de 18de daarna vond de officiële ingebruikname van het prins-bisschoppelijk paleis plaats. Het volk, hoewel in opstand geweest tegen de prins-bisschop van Hoensbroeck, liet zich de plechtigheden rond dit feit niet ontgaan.

Vanaf Mont St. Martin vertrok een stoet van (hoge) dignitarissen in tweespannige rijtuigen „en équipage de parade”: voorop Würzburger dragonders, daarna detachementen van het „Regiment de Liège” met officieren in groot-tenuë met vaandels en muziek, dan de familie van de nieuwe Prins-bisschop en verder de eregarde onder commando van graaf de Geloës, dan de nieuwe Prins-bisschop zelf met een detachement der cavalerie als slot. Het volk vergaapte zich aan de tentoongestelde pracht!

In de staatsieverstrekken van het prins-bisschoppelijk paleis werd het feest voortgezet: officieel diner, concert en een souper met 80 couverts. Salvi der artillerie en gezamenlijk klockgelui van kerken en kapellen der stad deden het volk weten, dat de Prins-bisschoppelijke stoel „als van ouds” bezet was.

De nieuwe Prins-bisschop koos een naam. Hij noemde zich in de officiële stukken: „François Antoine des comtes de Méan et de Beau-rioux, par la grâce de Dieu prince-évêque de Liège, Prince du Saint Empire romain, duc de Bouillon, marquis de Franchimont, comte de Looz, de Horne, etc., baron de Herstal, etc. etc. etc. . .”

Maar deze praal deed „het volk” de gebeurtenissen der voorafgaande jaren niet zomaar vergeten. Er waren agitators genoeg. Reeds aanstonds na de troonbestijging verschenen er weer schotschriften, die als drukwerk in de stad verspreid werden.

Anders was het evenwel in Xhos (Condroz) waar de familie De Méan grote bezittingen had en waar zij officieel woonde. Dáár werd in dichtvorm een „opdracht” geschreven van zes strophen ter verheerlijking van de nieuwe Prins-bisschop en deze werd aldaar en in Luik als drukwerk verspreid.

Had men echter uit de gebeurtenissen der voorafgegangene jaren geen lering getrokken? Wij zullen ook nu de Luikse revolutie niet op de voet gaan volgen. Dat is een geschiedenis op zich-zelf.

De nieuwe Prins-bisschop beijverde zich om in de topfuncties voor het bestuur van het prins-bisdom bekende figuren van het vorige regiem te benoemen . . . voor het handhaven van wat genoemd werd: „l'ordre ancien”. Daarbij betrok hij ook naaste familieleden. Was dit een goed begin?

De tijd stond immers niet stil. Er wás beroering en deze blééf. Een groot aantal uitgewekenen („samenzweerders”) had in Frankrijk een comité gevormd met de bedoeling: afschaffing in het prins-bisdom Luik van alle „prestations féodales”, die in strijd geacht werden met de „droits sacrés et imprescriptibles de l'homme et du citoyen”. . . : men ziet: naar de leuzen van de franse revolutie. En wat het „volk” niet uit eigen kracht bereiken kon, werd geforceerd verkregen. De gebeurtenissen volgden elkaar in snel tempo op.

Reeds op 27 November 1792 lagen troepen onder aanvoering van Dumouriez, die volgens de genoemde leuzen opmarcheerden, voor Luik. De aanwezige 7000 à 8000 man Oostenrijkse troepen konden deze storm niet keren. Vergezeld van zijn lijfwacht en het bestuur van het prins-bisdom overlatend aan de vicaris-generaal, vertrok Prins-bisschop De Méan richting Düsseldorf en hij vond een wijkplaats in Münster. De wijze waarop Luik toen aan de Fransen in handen viel . . . is weer een hoofdstuk „apart”!

Gedurende deze bezetting door de Fransen viel een decreet tot afbraak van de naast het prins-bisschoppelijk paleis staande kathedraal van St. Lambert.¹²⁾ Die afbraak gebeurde echter niet. Maar de echte geest der Franse revolutie waarde over Luik en door bijna het gehele Franse deel van het prins-bisdom.

Bij de drukkerij de la citoyenne Bollen, Quai du Pont-des-Arches, in Luik verscheen de „Litanies de la Révolution Française”. Deze was gericht tot de Belgen en de Luikenaars. Bij de boekdrukkers Oger-Leroux, rue Spintay nr. 254, in Verviers verscheen „Les Litanies des Saints (Cantique Spirituel)”, een gedicht van liefst 16 strophen, te zingen op de wijze van de Marseillaise. Wij geven hier twee van die strophen (de eerste en de laatste) met het ook voor al de andere geldend refrein. Het valt niet moeilijk om deze te verstaan. Ook kan men, neuriënd, de Marseillaise volgen:

„Frères, amis, chantons l'histoire
Les plus grands saints du paradis;
Sur eux nous avons la victoire;
A la raison ils sont soumis (bis),
Disons aux martyrs, aux archanges,
Aus confesseurs, aux chérubins,
Aux pontifes, aux séraphins,
Aux vierges qu'adorent les anges,

Vos cris sont superflus,
Vous serez tous confondus;
Grands Saints (bis)
Dans le creuset, tombez c'est le Décret.”

„Dominique, monstre exécration,
Inventeur des auto-da-fé,
Bernard, charlatan méprisable,
Votre despotisme est passé (bis).
Benoît, Bruno, charmants apôtres
Maur, Norbert, redoublez le pas,
Le grand jésuite Loyola
S'avance derrière vous autres.”

Met hulp van de Oostenrijkse troepen kwam er echter weer orde in het prins-bisdom. Na de slag bij Neerwinden,¹³⁾ waar Dumouriez in zijn opmars tegen Holland verslagen werd, keerde Prins-bisschop De Méan de 21ste April 1793 op triomphale wijze in Luik terug. Nu echter ook kwam een reactie. Door zijn raadgevers beïnvloed nam de Prins-bisschop ingrijpende besluiten: een 87-tal personen werd – naar een tevoren door zijn geheime raad opgemaakte lijst – aan de justitie voor bestraffing en confiscatie van hun bezittingen overgegeven!¹⁴⁾ Het was als vanzelfsprekend, dat uit deze daden weer reacties opwelden. Er verschenen wéér gedichten in hun bedoelingen vóór of tégen de Prins-bisschop. Wij geven hier titels zoals: „Li novai Constantin¹⁵⁾ ou l'vicarie et l'deroute des citoyens”, een „Pasqueye” (Schotschrift), „Couplets Patriotiques”, een „Chanson sur la Victoire à l'ordre du jour”, enz. enz., te veel om hier te vermelden.

En – merkwaardig – ook in diezelfde tijd (1793) liet de familie De Méan in het park van haar kasteel te Xhos (Condroz) een prachtige

met haar familiewapens versierde en in brons vervaardigde zonnwijzer plaatsen waarop – naïef – deze regels aangebracht waren:

„Le soleil au printemps ranime la nature,
Il rend à l'univers sa gaîté, sa parure,
Prodigue ses rayons aux plus lointains climats.
Tel, appelé des cieux pour régir nos Etats.
Méan rend à nos coeurs la joie et l'espérance
Et, non moins généreux, étend sa bienfaisance.”

Zou men niet – nú in onze tijd daarover oordelend – de indruk kunnen hebben, dat al de gebeurtenissen rond de „stoel” van het prins-bisdom in de gedachtengang der toen regerende aristocratie zonder invloed zouden blijven op het geborduurde levenspatroon?

„Tenere lupum auribus”: . . . bevond het prins-bisdom zich niet in een netelige positie?

Interne zorgen voor het prins-bisdom: herstel der hiërarchie en van de financiën, reorganisatie van de politie en van het leger en andere problemen namen de Prins-bisschop in beslag, waarbij rechtsconflicten zoals met het graafschap Loon, de baronie Herstal en de stad St. Truiden, conflicten die naar juridische normen opgelost dienden te worden, slechts weinig telden!

Ook drukten zwaar op de Prins-bisschop de zorgen met de eigen geestelijkheid, vooral ten aanzien van hen die bij de revoluties van 1789 en 1792 met rebellen en Fransen gecollaboreerd hadden.

Prins-bisschop De Méan gaf op 7 september 1793 een mandement uit o.a. tegen de voltairiaanse filosofie en wees daarin vooral op misdrijven, voortgekomen uit een niet-gereguleerde en niet in toom gehouden vrijheid: „la liberté sans règle et sans frein” . . . en voorts verdedigde hij o.m. daarin de status van het prins-bisdom, als zijnde deze alliantie uitsluitend voor het welzijn van het volk.

Was het een lapmiddel of een laatste stuip trekking? Delen van het prins-bisdom waren (weer) door Franse troepen bezet. Meerdere geestelijken plaatsten zich (weer) aan de zijde dier occupanten. Op 26 mei 1794 kwam een officieel bericht het volk inlichten . . .: dat Zijne Hoogheid Prins Ferdinand, hertog van Wurtemberg, veldmaarschalk en luitenant in dienst van Zijne Majesteit de Keizer-Koning (van Oostenrijk), in naam van genoemde Majesteit, het militair commando over stad en land van Luik tot zich genomen had.

Voor zover het hem mogelijk was nam ook de Prins-bisschop maatregelen. Om de verdediging van de stad te versterken liet hij op zijn kosten ruim 1000 edellieden – zijnde Franse vluchtelingen in Luik en Maastricht - bewapenen en te zelfder tijd nam hij zijn toevlucht tot geestelijke bewapening en ordonneerde: „une messe speciale à célébrer le 9 Juin dans toutes les églises de la ville et des faubourgs pour la cessation des maux publics et le triomphe des armées qui combattent pour la cause de la religion, du trône et des puissances légittimes”.¹⁶⁾

Op de 26ste van die maand vaardigde de Prins-bisschop nog een man-

DÉPARTEMENT DE L'OURTE.

On recommande à vos charitables prières et saints sacrifices noble et fidèle Dame Madame

L'Administration d'arrondissement de Spa ;

Laquelle, après avoir souffert une cruelle et terrible maladie par la funeste réunion de ce pays à la France, pleine de résignation et de confiance dans les pouvoirs spirituels et la résurrection prochaine de ses anciens maîtres; munie des certificats de la vive reconnaissance de tous leurs fidèles serviteurs, est pieusement décédée à Spa, dans le 181e jour de son âge.

Des âmes pieuses feront imprimer, à l'honneur des fidèles trépassés, l'oraison funèbre de cette brave administration, que le révérend père François, capucin, prédicateur ordinaire de S. A. Mgr. le Prince-abbé de Stavelot, comte de Logne, est chargé de prononcer sur ce texte : *Hodie mihi, cras tibi*, le jour des obsèques solennelles qui se célébreront, dimanche prochain dans l'église abbatiale de Stavelot.

Les révérendissimes Prieur et Moines capitulaires de Stavelot et de Malmedi, leurs vénérables confrères les Sgrs. Chanoines Tréfonciers de feu la très illustre Eglise cathédrale de Liège, officians à Maestricht; les frères hermites de Bernard-Fagne, M^{rs} les révérends Chanoines, Curés et Bénéficiers de tout le diocèse, les pères Carmes, Récollets et Capucins, les révérendes mères Religieuses et Béguines, les Seigneurs du corps de la noblesse, potestats, grands-veneurs, hauts-maitres, gouverneurs, hauts et subalternes officiers, mayeurs, baillifs, conseillers, inquisiteurs, échevins, mambours d'office, procureurs, alguasils, geoliers, schlagueurs et maîtres des hautes œuvres, redoutiers, vauxhallistes, amodiateurs, meuniers baniaux, tripotiers, garde-chasses, etc., etc. etc., M^{rs} les Marquis et Chevaliers, duchesses et marquises du haut-parage de Vervier, de Spa, de Stavelot et de Malmedi, en un mot tous les gens comme il faut, émigrés, rentrés, correspondants d'Outre-Rhin, volontaires à cocardes noires, etc., etc., etc. de même que les membres du Tribunal supérieur de Spa, des tribunaux subalternes, maires et officiers municipaux de l'arrondissement, etc., sont invités à assister à cette triste et pieuse cérémonie dans leur grand costume ordinaire de deuil, etc. Les expatriotes nouvellement convertis, seront obligés de rester à la porte, en habit de pénitens. On finira par une quête générale, pour faire dire des neuvaines pour les fins ordinaires.

Requiescant in pace. Amen.

Eén der uitingen van desillusie na de annexatie door Frankrijk

dement uit, hetwelk gecontrasigneerd was door zijn broer César als nieuw benoemde kanselier van het prins-bisdom, verklarende daarbij invorderbaar de door de Staten van het prins-bisdom aangenomen belastingen: . . . dezelve zonder onderscheid door ieder en eeniegelijck: „ecclesiastiques, nobles, séculiers, de quelque état, qualité ou condition que ce soit” . . . te voldoen. En het volk betaalde de kosten van de twee revoluties . . . in afwachting van de derde. En deze was op komst. Onrustbarende geruchten drongen tot Luik door. De met toestemming van de Prins-bisschop uitgegeven „Gazet de Liège” leidde die geruchten met een spitsvondige korte berichtgeving af. Een op bijzondere wijze uitgegeven „Gazette” schreef in opgewekte zin en stelde het op handen zijnde gevaar opzettelijk verkleind voor. Op deze wijze werd getracht onder het volk een kalmblijven te forceren. Al-met-al was dit alles slechts een poging om de komende paniek te vertragen.

Wéér vertrok de Prins-bisschop: en wel op 20 juli 1794. Hij liet zich vergezellen door het merendeel van zijn lijfgarde aan wier hoofd kapitein graaf Berlaymont de la Chapelle. Weer vertrok hij naar Duitsland en hij liet de verdediging en de overgave van Luik aan de militaire bevelhebbers over.

Het derde asyl

Bij Aywaille werd nog slag geleverd: 18 september 1794. Maar deze slag voltooide ook de volledige occupatie van het prins-bisdom. Nu bleef ook de reactie weer niet uit en er verschenen weer gedichten. De „Almanach Liégeois du Troubadour” publiceerde een kwatrijn, hetwelk wij hier gaarne willen vermelden:

„Qu'ai-je entendu, la paix! la paix! ô dieux prospères
Auguste liberté! qui frappas les tyrans.

Dans des momens si doux plane sur tes enfans,
Et des Liégeois-Français fais un peuple des frères.”

De broederschap zou voltooid worden. Voor de derde maal binnen het tijdsverloop van vijf jaren was François Antoine de Méan in asyl gegaan en men sprak erover als volgt: „Cette triste fin de règne marquait l'écroulement d'une constitution et la mort d'un Etat! – ”

En – signe du temps – men had er zelfs een variant op: was de naam „MEAN” niet voorbeschikt om voor goed een punt te zetten achter een hoofdstuk der geschiedenis, sluitende deze de „glorieuze litanie der prins-bisschoppen van Luik” met het anagram: „AMEN”?)

Het nieuwe regiem wilde voor goed breken met de sfeer van het oude régime. Een der eerste daden was nu: de afbraak van de kathedraal. Alleen te tegenwoordige „Place St. Lambert” herinnert nog aan de plek waar ze stond.

De overgang 1794/95 had zich gekenmerkt door een bar strenge winter. Er was een verschrikkelijke hongersnood geweest in het gehele bisdom. De eerste vlagen van enthousiasme over de komst der Fransen waren tengevolge daarvan geluwd en het volk begon meer nuchter te

denken. Nochtans: aan de feiten was niets te veranderen! En ondanks de leuzen der „vrijheid” was het volk veel vrijheid kwijt geworden. Talrijker werden de ontboezemingen naarmate de jaren vergingen. Wij moeten ons echter beperken tot De Méan. Op 7 juli 1796 stond de naam van de Prins-bisschop met die van een honderdtal andere priesters en van 450 „compatriotes” op de lijst van hen, wier bezittingen onteigend zouden worden.

François Antoine de Méan woonde toen in Erfurt (Thüringen). Dat asyl was dus niet zijn enige beproeving.

Het prins-bisschoppelijk paleis in Luik, alsmede de woning waarin hij gewoond had, toen hij nog wij-bisschop was, werden de zetels voor diverse overheidsdiensten en voor huisvesting van functionarissen. Dezelfde bestemming kregen familiebezittingen: met name het kasteel Condroz (Xhos), waar de prins-bisschop in 1793 nog een zomerverblijf gehouden had. Voor hem – als banneling – betekende dit het verlies van alles waaraan hij gehecht geweest was: een volledige breuk met het verleden.

De ballingschap belette hem echter niet om zich nog steeds als het opperste gezag over het prins-bisdom te beschouwen en hij bleef met zorg vervuld voor al de hem toevertrouwd.

Volgens het decreet van het „Directoire” van 7 vendemiaire an IV (29 sept. 1795) moesten alle priesters bij het stedelijk of gemeentelijk bestuur de volgende eed afleggen: „Je reconnais que l’université des citoyens français est souveraine et je promets soumission et obéissance aux lois de la République”.

Dit decreet werd op 18 april 1797 te Luik door publicatie bekend gemaakt, inhoudende de opdracht aan alle priesters van het bisdom tot het afleggen van deze eed. Slechts een minderheid van deze priesters weigerde pertinent om de eed af te leggen. Zij hadden zich geschaard achter hun (prins-)bisschop, die tot het verzet tegen het afleggen van de eed aangemoedigd had.

Via de apostolisch-muntius¹⁸⁾ ontving François Antoine de Méan te Erfurt de pauselijke goedkeuring voor zijn houding en voor de voortzetting van zijn bestuur. Daarna maakte hij 31 december 1799 bij mandement officieel in het bisdom de veroordeling van de eed bekend en hij droeg de herroeping daarvan op aan de priesters die zich niet volgens zijn voorschriften gedragen hadden. Slechts goed één derde deel van de 995 beëdigde priesters gaf toen gevolg aan die opdracht. In de loop van 1800 ontstonden opnieuw moeilijkheden door de eis aan de geestelijkheid tot het afleggen van een belofte van trouw „à la Constitution de l’an VIII” (23 sept. 1799-23 sept. 1800). (Prins-)bisschop De Méan schreef 15 maart van dat jaar aan de priesters voor om zich voorlopig, in afwachting van een officiële beslissing, van het afleggen van die belofte te onthouden. Voor- en tegenstanders voor het afleggen dier belofte wendden zich tot de Paus.

Op 23 Maart 1800 kondigde hij bij mandement in zijn bisdom de pauselijke goedkeuring op zijn bestuur aan alsmede die voor de houding van de priesters die de eed niet afgelegd hadden. Tevens herhaalde

hij de eis voor uitdrukkelijke herroeping van de eed aan de priesters die deze afgelegd hadden.

Het tractaat van 9 februari 1801 (Lunéville) regelde de in-bezitname van België door de Fransen. Ingevolge art. 3 van het daarna voor Luik van toepassing zijnde concordaat van 15 juli 1801¹⁹⁾ verloor Frans Antoon Marie Constantijn, graaf de Méan, zijn rechten als (Prins-)bisschop van Luik. Het bisdom werd in meerdere delen gesplitst. Hij bleef in ballingschap tot 1815 en kreeg de functie van „Administrateur apostolique des districts de Ravestein et Megen”.

Keizer Frans II²⁰⁾ schonk hem de titel van „Souverein Prins” en een pensioen van 120.000 francs. Maar dit alles kon hem niet doen besluiten om afstand te doen van zijn titel als Prins-bisschop van Luik. Zijn gehechtheid aan stad, land en volk, waarvan hij de herder geweest was: „dont il avait été le pasteur” speelde hierbij de voornaamste rol.

(wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS

NOTEN

1. Het Land van Herle, 1968, blz. 111. Mijn laatste bijdrage over de bisschoppen uit de familie Van Hoensbroeck verscheen in Het Land van Herle 1973, blz. 100-109.
2. Het Land van Herle, 1969, blz. 53. Zie verder: Eg. Slanghen: „Het Markgraafschap Hoensbroeck, enz.”, 1859, blz. 183.
Jos. Habets: „Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond, enz.”, eerste deel, 1875, blz. 223/224.
Joseph Demarteau in: „François Antoine de Méan - dernier prince-évêque de Liège, premier primat de Belgique” uit Collection Nationale, 5me Serie no. 57-1944, blz. 4.
J. M. van de Venne e.a.: „Geschiedenis van Hoensbroeck” 1967, blz. 81.
3. Encyclopaedie Alg. Winkler Prins (Elsevier), 1958, deel 7, blz. 165.
4. Grignoux (Chiroux): scheldnaam voor aristocraten en prinsgezinden te Luik.
5. Van de 13 kinderen van de reeds genoemde Charles de Méan, was Jean Ernest domheer van St. Martin in Luik, drie zoons (Guillaume, Laurent en Jean-Ferdinand) domheer van St. Lambert in Luik en 5 dochters religieuzen.
6. Vermoedelijk echter zal deze beslissing genomen zijn door de moeder van Jozef I, keizerin Maria Theresia, die het bestuur over de „erflanden” aan zich getrokken had. Zie ook haar besluit tot benoeming van Philip Damian tot bisschop van Roermond (Het Land van Herle, 1968, blz. 144).
7. Het bisdom was verdeeld in rechtsgebieden voor acht aartsdiakens: Luik, Kempen, Hesbaye, Condroz, Ardennes, Famenne, Henegouwen en Brabant.
8. Het Land van Herle, 1968, blz. 109-110.
9. „Hoensbroeck n'est rien pour nous; il a perdu ses droits; Tout sage citoyen doit mépriser ses loix.
C'est un être ordinaire, un méchant, un parjure,
Qui se plaît d'outrager le ciel et la nature.
Oui, Hoensbroeck est un monstre entouré de flatteurs
Du repos du public infâmes destructeurs.
Mais quel est ce veillard qui sembloit au chapitre
Mériter d'être en tout, le souverain arbitre?
Il traîne son squelette à l'aide d'un appuy;
Il voudrait voir nos loix haleter comme luy.

— Les Sluse, les Méan, les Libert, l'Ecolâtre,
— Ce Preston que Molière a chassé du théâtre?"

(Baron de Sluse de Beurs was Kanselier van het prinsdom. Evenals in Frankrijk tot 1789 contrasigneerde deze functionaris de prins-bisschoppelijke beslissingen en reglementen en was hij als hoofd van de justitie verantwoordelijk voor de juiste publicaties en uitvoering daarvan.

F. A. M. C. de Méan was suffragant de l'évêque = wij-bisschop).

10. Het Land van Herle, 1969, blz. 56.
11. Naast De Méan werden als kandidaten genoemd: de prins van Salm, bisschop van Doornik; de graaf van Arberg, bisschop van Yperen; de graven de Preston en d'Oultrement en de baron van Hompesch.
Er was zelfs een intermezzo: „Ridder de Pazzis d'Aubigneau de Carpentras”, vergezeld van de jacobijnse abt Maurain, vroeg aan het Luiks kapittel om voor de „sede vacante” zijn geloofsbrief te mogen aanbieden als gevolmachtigde van de koning van Frankrijk!
12. Het decreet van de „Administration générale provisoire” van 19 februari 1793 beval: „la destruction de la cathédrale, cette bastille”.
13. Neerwinden nabij Landen in de Belgische provincie Brabant.
14. Zie ook: Encyclopaedie Alg. Winkler Prins (Elsevier) 1958, deel 7, blz. 65: „Hij toonde zich een man van strenge principen, die een ongenadige repressie doorvoerde ten aanzien van de Luikse revolutionairen.”
Veel van dezen waren naar Frankrijk uitgeweken. Een groot aantal werd tot gevangenisstraf veroordeeld. Chapuis uit Verviers en Bouquette uit Dinant werden ter dood veroordeeld en het vonis werd geëxecuteerd.
Ook werd streng opgetreden tegen personen die deelgenomen hadden aan acties om het prins-bisdom door Frankrijk te laten annexeren.
15. Zie de voornamen van de Prins-bisschop, waartoe ook „Constantijn” behoort.
16. P. Claessens, *La Belgique Chrétienne . . .*, 1883, deel II.
17. Joseph Demarteau, François Antoine de Méan - dernier prince-évêque de Liège - premier primat de Belgique, Collection Nationale, 5me Serie no. 57-1944, blz. 25.
18. Dat was Mgr. Hannibal della Genga, aartsbisschop van Tyrus.
19. Concordaat van 15 juli 1801 gesloten tussen Paus Pius VII en Napoleon . . . tot herstel van de eredienst.
20. Duits keizer en na 1806 ook keizer van de Oostenrijkse monarchie.

Raadsels rond een schilderij

In „De Monumenten van Geschiedenis en Kunst” vonden wij enige jaren geleden (in een inventaris der schilderijen zich bevindend in de St. Pancratiuskerk te Heerlen) het volgende vermeld:

(Schilderij) H. Antonius van Padua met Goddelijk Kind, doek, 146 x 101, XVIII, op schriftblad rechts: „Reinerus Schilberg pastor in Sonsbeke”, met diens wapen.¹⁾

Daar wij vermoedden dat deze Reinerus Schilberg behoorde tot de familie (Van) Schelberg, waarvan wij een genealogie hadden samengesteld, probeerden wij meer gegevens over hem te verkrijgen.

Het bleek, dat hij ca. 22 maart 1668 was geboren te Neurath, enkele kilometers zuidelijk van Grevenbroich liggend. Hij werd subdiaken op 23 december 1690, en werd met dispensatie vanwege zijn leeftijd op 22 september 1691 tot priester gewijd. Zijn vicariaat te Neurath werd op 9 mei 1696 goedgekeurd. Hij bleef vicaris tot 7 maart 1706 en bedankte enkele maanden later, op 5 juli 1706, met als „Unterhaltstitel” pastoor van Sonsbeck (tussen Kevelaer en Xanten.²⁾ Hij heeft derhalve naar alle waarschijnlijkheid dit pastoraat nooit in werkelijkheid uitgeoefend.

Met deze gegevens bleek geen aansluiting mogelijk aan een der bekende takken van de familie (Van) Schelberg. Een poging om de afstamming van Reinerus Schilberg verder na te gaan mislukte, omdat de kerkelijke doopregisters van Neurath pas in 1688 beginnen. Ook zijn overlijdensdatum is ons niet bekend.

Daarop probeerden wij na te gaan of er een overeenkomst bestond tussen het wapen van Reinerus Schilberg en dat van de familie (Van) Schelberg: een schild doorsneden van zilver op groen, het zilver beladen met 9 zwarte hermelijnstaartjes geplaatst 5 : 4; naar rechts gewende traliehelm met wrong en dekkleden van zilver en groen; helmteken: een van zilver op groen doorsneden vlucht.

Hiertoe bezochten wij de St. Pancratiuskerk, doch het schilderij bleek zich niet meer in het toegankelijke gedeelte van het kerkgebouw te bevinden. Ook leverde navraag bij de Deken van Heerlen geen resultaat. Daarop werd de heer W. Marres van Monumentenzorg benaderd. Deze bezag het omstreeks 1960 vervaardigde inspectierapport van het schilderij, doch dit bevatte niet meer bijzonderheden dan in het hierboven geciteerde werk zijn vermeld.

Wij brachten daarop de redactie van dit tijdschrift van onze bevindingen op de hoogte, en hierop werd door een der redactieleden, drs. L. Augustus, een onderzoek ingesteld naar de verblijfplaats van het schilderij. Het werk werd kortgeleden, vervuild en in beschadigde toestand, aangetroffen in de verwarmingskelder van de kerk. Er bestaan inmiddels plannen om het doek te herstellen.

Het wapen van Reinerus Schilberg is nu ook bekend; doordat het

Het gerestaureerde schilderij van Sint Antonius van Padua in de Pancratiuskerk

schilderij zo vuil was, waren de kleuren erg moeilijk te herkennen, maar waarschijnlijk luidt de beschrijving als volgt: een schild van zilver(?) waarop dwars over het midden een naar rechts kronkelende slang of vis (kleur groen?) boven een drietoppige heuvel van natuurlijke kleur; het schild wordt gedekt door een naar rechts gewende steekhelm met wrong en dekkleden (kleuren zilver en ?); helmteken: een naar rechts gewende uitkomende zwarte bok.

Dit wapen lijkt in het geheel niet op dat van de familie (Van) Schelberg, zodat een verwantschap niet aannemelijk is.

Nader onderzoek van het wapen leidt echter tot de veronderstelling, dat het tot de sprekende wapens gerekend mag worden. Immers: het Duitse woord „Schill” betekent snoekbaars of zander, een vis die in de heraldiek herkenbaar is door zijn spitse kop en slanke vorm, en daardoor op een slang lijkt, terwijl de drietoppige heuvel in dit wapen in het Duits „Dreiberg” heet. Samenvoeging van de symbolen „vis” en „drietoppige heuvel” geeft „Schilberg”.

Het lijkt ons interessant om te achterhalen hoe het schilderij, dat gezien het bovenstaande moet dateren van ná 1706, en zeker niet later dan 1740 zal zijn vervaardigd, in Heerlen terecht is gekomen. Daarnaast blijft de afstamming van Reinerus Schilberg een raadsel, dat om oplossing vraagt. Ons is bekend dat een Michel Schilberg, zoon van Reiner Schilberg en Agnes Schiffers op 13 augustus 1776 werd geboren te Niederembt (eveneens ten zuiden van Grevenbroich).³⁾ Waarschijnlijk behoort hij tot dezelfde familie en leven momenteel nog leden van dit geslacht in de omgeving van Grevenbroich. Verder onderzoek, waarbij wij denken aan diegenen die in de geschiedenis van Heerlen geïnteresseerd zijn, zou hierin enige opheldering kunnen brengen.

L. J. G. W. SCHELBERG

NOTEN

1. De Monumenten van Geschiedenis en Kunst, dl. V: De Provincie Limburg, derde stuk, Zuid-Limburg uitgezonderd Maastricht, 's-Gravenhage 1962, bl. 242.
2. Janssen-Lohmann, Der Weltklerus in den Kölner Erzbistumsprotokollen, 1661-1825, Köln 1935/36, kolom 1257.
3. Zie noot 2.

Nawoord

Het flink beschadigde schilderij is in opdracht van deken P. Jochems gerestaureerd en hangt weer in de Pancratiuskerk, in de rechterbeuk van het dwarschip. R. Schilberg, die het schilderij liet vervaardigen, nam in maart 1706 de zorg voor de parochie Sonsbeck op zich* en vervulde die functie tot eind 1728. Toen trok hij zich terug en vestigde zich te Kleef, maar bleef in naam pastoor van Sonsbeck. Een plaatsvervanger nam de pastorale functies waar tot aan de dood van Schilberg. Hij overleed op 10 maart 1744 te Kleef en werd begraven in de kerk der Minderbroeders.

Opdracht tot het schilderen van de heilige Antonius van Padua kan hij gegeven hebben tijdens zijn reële pastoraatschap te Sonsbeck (1706-1728) ofwel in de tijd dat hij te Kleef verbleef en slechts in naam en naar inkomsten pastoor was (1729-1744). Misschien was het een geschenk voor de kerk der Minderbroeders te Kleef.

Wanneer is het schilderij naar Heerlen gekomen? Dat schijnt na 1924 te zijn gebeurd, want in de „Voorlopige Lijst der Nederlandsche Monumenten voor geschiedenis en kunst” voor de provincie Limburg, verschenen in 1926, wordt het schilderij nog niet bij de inventaris van de Pancratiuskerk vermeld.

De Redactie

* W. Wüsten, Chronik von Sonsbeck Sonsbeck 1965, blz. 123-125.

Wolter van Hoensbroek, heer van Geulle, en de put van Sint Gerlach

In de „Geschiedenis van Hoensbroek” (1967) vindt men in de genealogie der familie Van Hoensbroek enkele gegevens over Wolter Hoen, tweede zoon van Godart Hoen en Gertrudis Scheiffart van Merode. Ingevolge een verdelingsverdrag werd de heerlijkheid Hoensbroek aan zijn jongere broer Ulrich toegewezen. Wolter verwierf in 1574 de heerlijkheid Geulle en werd in 1597 voogd en stadhouder van de lenen van het land van Valkenburg (blz. 80).

Deze Wolter is ook bekend uit een thans bijna vergeten bericht, dat ik hier weer bekend wil maken. Dank zij de persoonlijke devotie van bisschop Willem van Cuyck, bisschop van Roermond, voor Sint Gerlach van Houthem, werd in 1599 de oude „put van Gerlach” weer opgespoord, gereinigd en in ere hersteld. Daarmee niet tevreden stimuleerde de bisschop de uitgave van de oude levensbeschrijving van de heilige. Dit werk werd volbracht door de toenmalige proost van het klooster Sint-Gerlach, Erasmus Choye of Ghoyaeus. In een voorwoord, waarin Ghoye zijn werk aan de bisschop opdraagt, verhaalt hij hoe het met die opgraving is gegaan. Als de bisschop dan hoort dat de put gevonden is, begeeft hij zich aanstonds naar Sint-Gerlach. Een heel gezelschap is bij hem: de pastoors van Valkenburg, van Hulsberch, Willem Amicus (Vrients?), de pastoor van Gruntsvelt, Willem van Gelre, en Willem Hesius, pastoor van Venlo. Een aantal edelen sloot zich daarbij aan, zodat het gezelschap uit ongeveer vijfentwintig personen bestond. Als eerste leek wordt genoemd „inclytus Waltherus Hoen Anthypatus totius territorii Valckenburgensis” (Acta Sanctorum, Boll. Jan. tom. I, 5 jan. ed. 3a, p. 306).

Anthypatus, van het Griekse „hupatos”, hoogste, is een typische renaissance-vinding en zal vertaald moeten worden met de hoogste onder de genoemde proceres, de voornaamsten, zodat de zin zal luiden: „de edele (of: beroemde) Wolter Hoen, de hoogstgeplaatste van het land van Valkenburg”, titel die met zijn ambt van voogd en stadhouder der lenen wel zo ongeveer overeenkomt.

C. DAMEN

A. Moers †

Op 1 juli overleed te Geleen de heer A. H. J. H. Moers, lid van de werkgroep Het Land van Herle. De heer Moers was vele jaren een trouw bezoeker van de bijeenkomsten. Van zijn specialiteiten noemen wij zijn grote kennis van de geschiedenis van Thorn en zijn belangstelling voor de numismatiek. Ook op vele andere terreinen kon men steeds een beroep op hem doen. Hij zal nog lang in onze herinnering blijven voortleven.

Berichten

TENTOONSTELLINGEN

De oudheidkundige dienst nam deel aan de tentoonstelling „Heerlen toen nu en straks”, die in september in de Heerlense schouwburg werd gehouden, met een inzending die een beeld gaf van het werk van museum, archief, bibliotheek en documentatie.

In het museum werd van 10 tot en met 31 oktober een tentoonstelling gehouden onder de naam „Romeins Heerlen in andere musea”. Hier waren voorwerpen te zien, die in Heerlen zijn gevonden maar thans in andere musea worden bewaard. De expositie, die museumstukken uit Maastricht, Leiden en Brussel bevatte, trok ruim 1200 bezoekers.

Middels het beschikbaar stellen van voorwerpen werd deelgenomen aan een expositie in Amsterdam, die gehouden werd onder de titel „Nederlandse musea en de Kalverstraat-Heiligeweg feliciteren Amsterdam 700 met de opening van het Amsterdams Historisch Museum”.

Een vijftiental voorwerpen werden beschikbaar gesteld voor een tentoonstelling in de Nederlandse Middenstandsbank te Heerlen.

AANWINSTEN

Een mooie aanwinst voor het museum is een lakprofiel van de zuidelijke spitsgracht op het thermenterrein, dat vervaardigd werd tijdens het uitgraven van deze gracht. Hierdoor krijgt men een goed beeld van de diepte en breedte van de twee grachten, die er achtereenvolgens op dezelfde plaats zijn geweest. Het lakprofiel is te bezichtigen in het museum.

Een flinke aanwinst verkreeg het museum door aankoop van een particuliere collectie, die bestaat uit ongeveer 250 voorwerpen hoofdzakelijk uit de Romeinse periode en voor een groot gedeelte gevonden in Heerlen.

VONDSTEN

In de noordelijke spitsgracht op het thermenterrein werd een munt-

vondst gedaan van ongeveer 700 stuks barbaarse imitaties van de Romeinse keizer Tetricus I (270-273).

Bij de bouw van de nieuwe huisvesting van de oudheidkundige dienst op het thermenterrein werden verder een aantal vondsten gedaan van losse voorwerpen, waaronder een fragment van een ionisch kapiteel en een bronzen handvat van een spiegel.

SCHENKINGEN

De heer J. Eyck schonk de dienst de door hem samengestelde „Handleiding voor genealogisch onderzoek in Limburg”.

Van de heer H. A. Beaujean ontving de bibliotheek het door hem geschreven werk „Schetsen uit de geschiedenis van Heerlerheide”.

Van de heer F. Funken te Heerlen ontvingen wij enkele oude nummers van „Veldeke”.

De heer Nic. Tummers schonk de dienst een aantal bouwkundige tekeningen.

De heer J. Th. Janssen gaf het door hem geschreven werk „Genealogie van het geslacht De Caritat de Peruzzis afkomstig uit Orange (Fr.)” ten geschenke.

Het door Th. Wöltgens geschreven werk „Mislukte doorbraak, geschiedenis van de socialistische mijnwerkersbond 1909-1965” werd door de auteur aan de dienst geschonken.

De bibliotheek ontving verder schenkingen van H. J. Kind te Aken, C. J. Schutjens te Schaesberg, R. Braad te Schaesberg, N. Eussen te Nuth en D. W. Jacobs te Voerendaal.

Van de heer Gerard Verschueren uit de Verenigde Staten ontving de dienst een foto van het oude gemeentehuis en van de heer Van der Wijst 39 negatieven.

Voor de uitbreiding van de collectie bidprentjes zorgden mejuffrouw Janssen uit Heerlen (165), de heer Quaedvlieg te Heerlen (180), de heer Goossens uit Ubach over Worms (440), de heer Gulikers uit Maastricht (750) en de heren Zimmermann uit Vaals en Loontjens uit Heerlen (samen 900 alsmede 30 rouwbrieven).

WERKGROEP HET LAND VAN HERLE

De werkgroep vergaderde op 13 oktober om te luisteren naar een uiteenzetting van de heer J. Th. Janssen, die sprak over de bronnen, die hij gebruikte voor het samenstellen van de genealogie De Caritat de Peruzzis. Verder werd een bezoek gebracht aan de tentoonstelling „Romeins Heerlen in andere musea”.

Op 10 november kwam de werkgroep bijeen voor een voordracht van drs. L. van Hommerich getiteld „Reisindrukken bij bezoeken aan Augst (Augusta Rauricorum), Arezzo, bakermat van de terra sigillata, Vindobona (Wenen) en Carnuntum (Bad Deutsch Altenburg aan de Donaugrens)”. Verder hield de heer N. Eussen een lezing over „Driehonderd jaar Sint Rosakapel te Sittard”.

EXCURSIE HET LAND VAN HERLE

Op 20 september bezochten de abonnees van Het Land van Herle de tentoonstelling „Heerlen toen nu en straks”, de Gevangentoren en de toren van de Pancratiuskerk. De heren drs. Jamar en Van der Wijst gaven hierbij de nodige toelichting.

ACTIVITEITEN KRING HEERLEN VAN HET L.G.O.G.

Op 30 augustus brachten de leden een bezoek aan het Mijnmuseum in Rolduc, de schacht te Nulland en de modelsteenkolennij in Valkenburg.

Op 20 september hield de kring een excursie naar de tentoonstelling „Heerlen toen nu en straks” in de Heerlense schouwburg en naar de Gevangentoren en de toren van de Pancratiuskerk, waarbij de heren drs. Jamar en Van der Wijst als gidsen fungeerden.

Op 16 oktober werd de tentoonstelling „Romeins Heerlen in andere musea” bezichtigd in het oudheidkundig museum te Heerlen onder leiding van de directeur.

Op 13 november hield de heer Alb. Corten een causerie onder de titel „De kastelen in en om het Heerlener land” met een vervolg hierop in de bijeenkomst van 1 december.

KRONIEK

1975

- 2 juli Officiële opening bioscoopcomplex H5 (há vijf), hoek Geleenstraat-Dr. Poelsstraat, Heerlen, door burgemeester drs. F. J. W. Gijzels.
- 6 juli Viering Oud-Limburgs Schuttersfeest in Oirsbeek; winnaar wordt de schutterij St. Michaël uit Ool-Herten.
- 14 juli Aanvang wetenschappelijk geleide archeologische onderzoeken bij ruïne van kasteel Schaesberg door vrijwilligers, deels studenten van T.H. te Delft.
- 3 aug. Opening kampioenswedstrijden handboogschieten door Heerlens burgemeester; Nederlands kampioen wordt Hans Steegh, lid van de organiserende vereniging „De Batavieren”, Heerlen.
- 4 aug. Officiële overhandiging aan Heerlens burgemeester van partituur Coriovallum-mars, gecomponeerd door Bob Ruwette bij gelegenheid van aanvang bouw thermemuseum en viering „Heerlen 750 jaar Landsfort”.
- 5 aug. Buitengewone vergadering raad Heerlen ter gelegenheid van officiële start werkzaamheden voor bouw thermemuseum; de eerste spade wordt gestoken door Heerlens burgemeester.
- 5 aug. Officieel startsein voor bouw stadskantoor op de Promenade, Heerlen, door de burgemeester van Heerlen.
- 6 aug. Ingebruikstelling brandweeralarmcentrale Zuid-Oost Limburg in Heerlens brandweerkazerne door de burgemeester van Heerlen.
- 18 aug. Officiële start werkzaamheden voor aanleg buurtpark aan de Corneliuslaan te Heerlen-Noord door loco-burgemeester ir. J. C. Schlösser.
- 23 aug. Viering 100-jarig bestaansfeest hout- en bouwmaterialenbedrijf H. J. Franck B.V., Willemstraat, Heerlen.
- 25 aug. Overlijden van pater drs. Ludovicus Beckers o.f.m., rector Atheneum Bernardinuscollege Heerlen, in de leeftijd van 58 jaar.
- 5 sept. Uitgave boekwerkje „Schaesberg in oude ansichten”, samengesteld door P. J. Smeets.

- 6 sept. Tegenbezoek van gemeentebestuur Heerlen aan het feestvierende, 700-jarige, Schiedam; tevens opening tentoonstelling „Heerlen in het Stedelijk Museum van Schiedam”.
- 7 sept. Aanvang viering gouden jubileum van de Evangelisch Lutherse Gemeente Heerlen, Meezenbroekweg hoek Vijgenweg.
- 10 sept. Uitreiking door burgemeester J. W. Quint van erepenning der gemeente Brunssum aan H. J. A. Deckers tijdens afscheid als directeur van gemeentewerken
- 11 sept. Opening internationale foto-expositie, ingericht i.v.m. 25-jarig bestaan amateurfotografenvereniging „Het Motief”, Heerlen, in Heerlens raadhuus door de loco-burgemeester van Heerlen.
- 12 sept. Feestelijke raadsvergadering i.v.m. officiële opening hoogtepunt viering stadsfeesten ter gelegenheid van de herdenking „Heerlen 750 jaar Landsfort”.
- 12 sept. Uitgave boekwerkjes „Monumenten in Heerlen”, samengesteld door drs. J. T. J. Jamar, drs. L. E. M. A. van Hommerich, Alb. Corten, en „Kunst in Heerlen” van de hand van J. P. M. Defesche.
- 12 sept. Opening tentoonstelling „Natuur en milieu”, opgezet door Instituut voor Natuurbeschermingseducatie Heerlen, in het Glaspaleis door wethouder H. L. M. Savelsbergh.
- 13 sept. Overlijden van M. G. J. de Kruyff, oud-wethouder van Heerlen, in de leeftijd van 68 jaar.
- 14 sept. Aanvang feestviering i.v.m. 50-jarig bestaan H. Hartparochie, Schandelen-Heerlen.
- 19 sept. Uitgave boekje „Schetsen uit de geschiedenis van Heerlerheide” van de hand van H. A. Beaujean.
- 20 sept. Officiële opening nieuwe behuizing van de jeugd- en jongerenorganisatie „Gilgamesj” in de gerenoveerde voormalige kleuterschool, Dr. Clemens Meulemanstraat, Heerlerbaan-Heerlen, door wethouder P. H. F. Masthoff.
- 21 sept. Feestviering i.v.m. 50-jarig bestaan van de Baptisten Gemeente in Treebeek-Heerlen.
- 26 sept. Promotie van S. H. Notermans uit Heerlen tot doctor in de landbouwwetenschappen aan de Landbouwhogeschool te Wageningen op het proefschrift „Mechanisme van de bacteriële besmetting tijdens het slachten van pluimvee”.
- 26, 27 en 30 sept. Afscheid van Brunssums burgemeester J. W. Quint i.v.m. pensionering; hij ontvangt de gouden legpenning verbonden aan de onderscheiding „ereburger van Brunssum”.
- 26–28 sept. Feestviering i.v.m. gouden jubileum Medische Missiezusters, in deze streek bekend als „de zusters van Imsterrade”.
- 3 okt. Officiële opening tennishal Hadow B.V., Terweijerweg 29, Heerlen-Noord, door wethouder P. H. F. Masthoff.
- 10 okt. Feestviering i.v.m. gouden bestaan zaak Vossen-Zonen R.T.V., Geleenstraat 64, Heerlen.
- 11 okt. Viering 50-jarig bestaansfeest gemengde zangvereniging „Advendo” Meezenbroek-Heerlen.
- 12 okt. Viering 50-jarig bestaansfeest kerkelijk zangkoor H. Hartparochie Schandelen-Heerlen; het gouden lid M. H. F. van Wersch ontvangt de onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice.
- 17 okt. Minister drs. R. J. Lubbers van Economische Zaken heit officieel eerste paal voor nieuwbouw Centraal Bureau voor de Statistiek op het terrein van de voormalige Oranje-Nassau Mijn I in Heerlen.
- 18 okt. Officiële opening nieuwe gemeenschapshuis „d'r Sjeet”, Hoofdstraat, Schaesberg, door L. Stals, lid Gedep. Staten van Limburg.
- 24 okt. Officiële heropening op de Promenade II van de afgebouwde voetgangers-tunnel onder de Geerstraat door Heerlens burgemeester; bij deze gelegenheid wordt de oude Heerlense stadsvlag gestreken en de nieuwe vlag gehesen.

REGISTER
op de inhoud van de jaargang 1975

aflevering 1, januari/maart

De put „iggen klok” in de Geleenstraat (door J. H. N. Bollen)	1
De hoogste bestuursvorm bij de Eburonen (door F. L. G. Stenten)	5
Het einde van de abdij Rolduc, V: De abdij Rolduc verlaten door haar bewoners en weer bewoond (door F. J. M. Wiertz)	7
Een Heerlense vondeling in 1831 (door M. A. van der Wijst)	20
In memoriam H. M. H. Hoeberechts-Roebroek	22
Berichten	
– heropening gemeentelijke oudheidkundige dienst	23
– tentoonstelling „Heerlen sinds mensenheugenis”	23
– cursussen heemkunde en paleografie	23
– aanwinsten archief en bibliotheek	24
– publikaties	24
– overkoepeling thermen	24
– lezingen L.G.O.G.	25
– vergaderingen Land van Herle	25
– laatste steenkool	26
Kroniek	27

aflevering 2, april/juni

Aan de lezerskring (door L. van Hommerich, voorzitter)	29
Grenspalen (door L. van Hommerich)	29
Kapellen te Heerlen (door J. T. J. Jamar)	33
Begraven in en onder de dekenale kerk te Schaesberg (door Emile Ramakers)	37
Kasteel Cortenbach te Voerendaal, ontmoetingspunt van de familie Lamberts uit Aken, abt Bock van Rolduc en kanunnik Bonhomme uit Maastricht (door L. Augustus)	42
Oude hoeven in Bocholtz (door B. Smeets)	46
De Kinnehoeve of hoeve aan de Heiberg te Ubach over Worms (door werkgroep Waubach)	51
Berichten	
– belangrijke aanwinst gemeentemuseum	57
– schenking	57
– aanwinsten archief en bibliotheek	57
– bijeenkomsten werkgroep Land van Herle	58
– activiteiten kring Heerlen van het L.G.O.G.	58
Kroniek	58

aflevering 3, juli/september

Heerlen 750 jaar landsfort (door J. T. J. Jamar)	61
Het bittere einde van het Heerlense „stormen” (door J. Th. Janssen)	71
De geschiedenis van het „stormen” in Heerlen (door M. A. van der Wijst)	74
Militaire bedrijvigheid rond het fort te Heerlen laatste kwart 16-de eeuw (door L. van Hommerich)	84

aflevering 4 oktober/december

Twee jubilea van „Het Land van Herle”	93
Terugblik op de opgraving van de Romeinse thermen, 1941- 1942 (door L. van Hommerich)	94
Bisschoppen uit de familie Van Hoensbroeck, (5) 3. Frans Antoon Maria Constantijn graaf de Méan (door P. A. H. M. Peeters)	102
Raadsels rond een schilderij (door L. J. G. W. Schelberg)	115
Wolter van Hoensbroeck, heer van Geulle, en de put van Sint Gerlach	118
A. H. J. H. Moers †	119
Berichten	
– tentoonstellingen	119
– aanwinsten	119
– vondsten	119
– schenkingen	120
– werkgroep Het Land van Herle	120
– excursie Het Land van Herle	
– activiteiten kring Heerlen van het L.G.O.G.	121
Kroniek	121
Register op de inhoud van de jaargang 1975.	